

principperne omtales, alt i en ramme af de vekslende kår for dansk videnskab. Bogen slutter med statistiske tabeller; et register havde nok også været på sin plads.

Vagn Dybdahl

Ellen Marie Helver, Gitte Rosenhøj & Steffen Høgh: *Litteratur om Gentofte Kommune*. (Gentofte Kommunebibliotek, 1976). 473 s.

Gentofte som hjemsted for en række personer, der ned gennem tiden har indtaget en fremtrædende plads i dansk historie giver en lokalbibliografi som denne en særlig interesse. Til dette kommer yderligere, at der uden tvivl i historieforskningen, navnlig socialhistorien, vil være stigende behov for at følge udviklingen på lokalt plan. Alene det sidste giver fyldige lokalbibliografier deres særlige værdi. I begge de nævnte henseender rummer Gentofte-bibliografien et stort og ellers i mange tilfælde skjult stof; særlig værdifuld er henvisningerne til afsnit i større bøger, ofte om andre emner end lige Gentofte. Det er beklageligt, at bibliografien – som de fleste andre danske – ikke medtager skønlitteraturen.

Vagn Dybdahl

Henrik Fangel: *Haderslev bys historie, 1800–1945, I*. (Udgivet af Haderslev Bank, 1975). 574 s.

Med Henrik Fangels vægtige bind om Haderslev bys historie i årene 1800–1870, det første af to bind om byens historie i tidsrummet mellem 1800 og 1945, foreligger på flere punkter noget nyt inden for dansk byhistorie. I væsentlig højere grad end i tidligere arbejder er det den almindelige brede befolkning og dens levevilkår, der er fremstillingens emne.

Dette fremgår klart af en sammenligning med de øvrige større byhistoriske fremstillinger fra den seneste snes år. Ikke færre end tolv andre byer har i disse år fået fremlagt mere samlede skildringer af deres historie, nemlig København, Svaneke, Rudkøbing, de tre fynske byer Fåborg, Svendborg og Nyborg, de to nordjyske byer Frederikshavn og Sæby, Lemvig og de tre sønderjyske Flensborg, Sønderborg og Åbenrå.

Disse byhistorier er vidt forskellige i form og interesseområder, men visse træk er fælles for de fleste. Det gælder her for de danske byhistorier som for de udenlandske, at man ser et utal af temaer, emner og synspunkter. De optræder i flere af byhistorierne i en mere eller mindre tilfældig blanding, fordi der mangler et hovedsynspunkt, fordi fremstillingen har mange forfattere og ikke er arbejdet sammen, eller fordi den er styret af tilfældigt bevaret, eventuelt lettilgængeligt, kildemateriale eller tilfældig tidligere litteratur. Fremstillingerne kan dermed få et tilfældigt, usammenhængende, brudstykkeagtigt og alt for lokaltbestemt præg. Der gøres ikke noget forsøg på at se bysamfundet som en helhed, hvor erhvervsforhold, produktion og omsætning er afgørende for byens liv og dens økonomiske og sociale forhold.

Som helhed dominerer vel i fremstillingerne de kommunale forhold og erhvervslivet, idet disse områder omfatter henholdsvis ca. 31 og 16 pct. af stoffet; til de kommunale forhold regnes her bystyret, embedsmænd, skoler, sundhedsvæsen, byens indtægter og udgifter, gader og veje, kommunale værker, havn m.m. Disse områder er centrale i byens og bysamfundets historie; alligevel udgør de tilsammen mindre end halvdelen af fremstillingerne, idet skildringer af begivenheder, herunder ikke mindst krige, og kirken, politiske forhold og fysiske for-

hold som byens placering, område m.m. indtager en ikke ubetydelig plads, førstnævnte emnekreds ca. 14 pct., de tre øvrige hver ca. 6–7 pct. Yderligere ca. 12 pct. udgøres af skildringer af dagblade, jernbaner, post- og telegrafvæsen, dagligliv, personer og slægter, kunst og litteratur m.m. Tilbage til vigtige områder som befolkningen og økonomiske og sociale forhold bliver blot ca. 7 pct. af stoffet i byhistorierne.

En forklaring på dette forhold må være en traditionel opfattelse af begivenhedshistorie, institutioner og kendte personligheder som det væsentlige i historien og tillige som det umiddelbart mest spændende og interessante, en opfattelse, der næppe holder. Som også Henrik Fangels bog viser, kan kvantitative tilgangsvinkler til socialhistorien skærpe appellen i fremstillingen; underliggende analyser og fortolkninger placerer enkeltelementerne og enkeltfænomenerne i deres sammenhæng og kan gøre fremstilling og beskrivelse klarere og mere engagerende.

I flere af byhistorierne ser man skiftende synsvinkler, institutioner, erhvervsspektrum, begivenheder, topografi osv. Synsvinklen er dog oftest administrationens og institutionernes; det er ikke bybefolkningens og bysamfundets historie, der skildres, men administrationen, embedsmændene og styrelsesorganerne, og institutionerne, kirken, skolen, havnen, de kommunale værker osv. Befolkningen, dens arbejds- og levevilkår, den økonomiske udvikling og de sociale forhold forsømmes i almindelighed.

Her er det, Henrik Fangels bog, sammen med bøgerne om Flensborg, København og Frederikshavn, udgør en værdifuld undtagelse. Man får her en udførlig fremstilling af de grundlæggende befolkningsforhold, af de økonomiske og sociale forhold, herunder en af de bedste og mest dækkende redegørel-

ser for erhvervslivet og dets forhold, ikke som i de fleste af de øvrige byhistorier mere eller mindre tilfældige skildringer af de mest maleriske håndværk og lignende.

I en længere indledning giver Henrik Fangel nogle hovedtræk af udviklingen i befolkningsforholdene, byens sociale og økonomiske struktur, dens geografiske område og udstrækning og dens styre; derefter følger i to hovedafsnit, omfattende årene 1800–35 og 1835–70, den egentlige skildring, der først gør status over de økonomiske og sociale kår i byen omkring år 1800 og derefter følger udviklingen, den økonomiske og sociale udvikling, forandringerne inden for skolen, kirken og sproget og udviklingen i de nationale og politiske forhold, idet også sidstnævnte naturligt kommer til at spille en væsentlig rolle og på en prisværdig måde ses på baggrund af økonomiske og sociale forskelle i befolkningen.

Haderslev bys historie i årene 1800–70 ses altså i Henrik Fangels bog væsentligst ud fra økonomiske og sociale forhold med udgangspunkt i befolkningsforholdene, erhvervslivet og de sociale klasser. Dog findes endnu rester af den ældre, institutionsbestemte skildring, således når f.eks. havnen og kirken ses som isolerede, selvstændige størrelser, hvis forhold behandles for deres egen skyld og ikke som led i en helhed. Bogen er som helhed imidlertid i høj grad et udtryk for de muligheder, der ligger i at benytte en helhedsbetragtning ved analyser og skildring af en bys befolknings- og erhvervsforhold, herunder befolknings- og erhvervsstrukturen og erhvervsvirksomhedernes og boligernes lokalisering.

Det bør i øvrigt fremhæves, at Henrik Fangels bog har kunnet fremkomme takket være Privatbankens fond, der har stillet et stort beløb til rådighed til udgivelsen i anledning af hundredåret for Haderslev Banks start i oktober 1975. Det

er værdifuldt, at et så vægtigt værk kan fremkomme på denne måde.

Ole Degn

Lars H. Schubert og Johann Runge (red.): *Barn og ung i Flensborg 1920-1945*. Af Wilhelm Iversen, Ruth Ramsing, Lars H. Schubert, Annelise Johannsen, Ingrid Nørgaard, Hans Paulsen, Bent Noack, Helmut Leckband og Karin Johannsen. (Udgivet af Studiefdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Flensborg 1977). 335 s., ill.

I 1972 udgav Studiefdelingen ved det danske centralbibliotek i Flensborg det første bind med flensborgske erindringsbidrag »Barn i Flensborg 1890-1920«, og denne bogs velfortjente succes har ansporet til udgivelsen af en fortsættelse koncentreret om mellemkrigstiden. Med grænsedragningen i 1920 skete afgørende ændringer i vilkårene for den sydslesvigske danskhed, der havde sit tyngdepunkt i Flensborg. Disse ændringer illustreres også i denne bog, hvor flere af bidragene indeholder stof fra tiden før 1920. Interessant i denne henseende er bogens første bidrag af Wilhelm Iversen, der er født i 1903. Det fortæller om en opvækst i et håndværkermiljø uden stærkt nationalt præg, hvor man tværtimod levede i en hverdag, der var tilpasset de tyske omgivelser sprogligt og kulturelt, for det var kun i snævre kredse i Flensborg på denne tid, at danskheden var tilstrækkelig selvbevidst og økonomisk uafhængig til at markere et klart nationalt ståsted til daglig. Tilsyneladende var det først, da Iversens forældre i afstemningstiden højeste Dannebrog, at han blev klar over, hvorledes hjemmet opfattede sit tilhørsforhold.

I det hele taget betød afstemningstiden en overordentlig stærk polarisering

af forholdet mellem de to nationaliteter i byen, og dette modsætningsforhold levede videre med fuld styrke efter 1920. Flensborg var nu blevet afskåret fra den tidligere så intense forbindelse med det overvejende dansksindede Nordslesvig, hvilket føltes som et slag for danskheden i byen; men til gengæld blev der sikret mindretallet ret til en selvstændig kulturel tilværelse i langt højere grad, end det havde været muligt før 1920. Det betød oprettelsen af et dansk skolevæsen og bedre betingelser for et dansk menigheds- og foreningsliv. Den danske skoles, særlig Duborg-Skolens, store betydning fremgår i de fleste af bogens bidrag, og også det blomstrende danske foreningslivs store indflydelse på de unge og deres sammenhold fremtræder klart. Ligeledes er det tydeligt, hvilken betydning forbindelserne til Danmark har haft bl.a. i form af ferieophold i danske hjem og ophold på danske højskoler.

Bogen giver også et godt indtryk af den stærke isolation, danskheden i Flensborg befandt sig i i fjendtlighedsindede omgivelser, særlig efter den nazistiske magtovertagelse i 1933. Det nazistiske regimes officielle holdning over for mindretallet var relativt tilfredsstillende; men i det skjulte foregik en snigende og stærk national forfølgelse, der med størst virkning kunne sættes ind over for den store mindrebemidlede del af de dansksindede. I 1938 var Den slesvigske Forenings medlemstal i Flensborg således faldet til 2.760 mod 3.407 i 1932. Bortset fra i et enkelt bidrag, for øvrigt bogens bedste, nemlig Helmut Leckbands, er dette forhold dog ikke belyst særlig grelt. I almindelighed har forfatterne en tilbøjelighed til særlig at skildre det positive fra deres tilværelse som danske. Heller ikke forfatterne forhold til det nationale skildres altid særlig direkte; men flere af dem var fra nationalt blandede familier, og man aner, at vejen til danskheden ofte var ganske indviklet og men-